

Vallan ylläpitämisen ja kyseenalaistamisen keinoja Jonathan Stroudin
romaanissa *Samarkandin amuletti*

Siru Uusi-Seppälä

Kandidaatintutkielma
Oulun yliopisto
Humanistinen tiedekunta
Kirjallisuus
Marraskuu 2017

Sisällysluettelo

1	Johdanto.....	3
2	Tutkimuksen teoreettiset lähtökohdat.....	7
2.1	Sosiaalinen tila.....	8
2.2	Doksa, heterodoksia ja ortodoksia.....	8
3	Velhot, hautausurakoitsijat ja aivoton karja – erontekojen politiikka.....	10
3.1	Ulossulkeva ja merkitsevä vallankäyttö.....	12
3.2	Eron ja sarron oikeutus uhkakuvilla.....	15
3.3	Väkivalta ja moraalin puute kulttuurisena pääomana.....	17
4	Valta-asetelmien kyseenalaistuksia ja purkua.....	20
4.1	Neiti Lutyens.....	21
4.2	Martha Underwood.....	22
4.3	Bartimeus.....	25
5	Päätäntö.....	27
6	Lähdeluettelo.....	29

1 Johdanto

Tarkastelen tutkielmassani sitä, miten valtaa käytetään, miten valtarakenteita ylläpidetään ja miten niitä kyseenalaistetaan Jonathan Stroudin fantasiaromaanissa *Samarkandin amuletti* (*The Amulet of Samarkand*, 2003). Tarkastelen aihetta Pierre Bourdieun heterodoksian, doksen ja sosiaalisen tilan käsitteiden avulla. Teos aloittaa Stroudin Bartimeus-trilogian, jonka muita osia ovat *Golemin silmä* (*The Golem's Eye*, 2004) ja *Ptolemaioksen portti* (*Ptolemy's Gate*, 2005). Vuonna 2010 julkaistiin sarjan itsenäinen jatko-osa, *The Ring of Solomon*, jota ei ole toistaiseksi suomennettu.

Vallankäyttöä ei ole Bartimeus-trilogian kohdalla tietääkseni aiemmin tutkittu, joten näkökulma on tuore. Vallankäytön teemat ovat lisäksi trilogiassa niin näkyviä ja merkittäviä, että kohdeteos suorastaan kutsuu juuri valtaan liittyvien teemojen analyysiin.

Tutkimuskohteeni valikoitui omakohtaisesta kiinnostuksesta Stroudin tuotantoon.

Samarkandin amulettin yhteiskunta on voimakkaasti jakautunut poliittista, taloudellista ja kulttuurista valtaa hallussaan pitäviin maagikoihin ja rahvaaksi kutsuttuun kansanosaan. Kaikki poliittinen päätösvalta ja suurin osa kulttuurisesta ja taloudellisesta pääomasta on kasautunut maagikoille muutamaa rahvaaseen kuuluvaa poikkeusta lukuun ottamatta. Hierarkia ja valta-asetelmat ovat selkeästi läsnä myös keskenään vallasta kilpailevien maagikoiden välisessä kanssakäymisessä. Maagikoiden manaamat henkiolennot muodostavat eräänlaisen kolmannen merkittävän toimijan: henkiolennot on alistettu vallankäytön objekteiksi ja usein jopa konkreettisesti esineellistetään, kun henkiolennoista tehdään erilaisia taikaesineitä, esimerkiksi näkylaseja, elementaalipalloja tai amuletteja. Kuitenkin lukijalle suunnattuna äänenä henkiolennot muodostavat yhdessä trilogian mittaan nousevan rahvaan kanssa merkittävän, valtaapitävien maagikoiden luomasta todellisuudenkuvasta usein poikkeavan näkökulman trilogian maailmaan. Myös henkiolentojen keskinäiset, niin ikään hierarkian mukaan järjestyneet eroavaisuudet vaikuttavat niiden toimintamahdollisuuksiin ja asemaan teoksen tilassa. Erilaiset näkökulmat ja vallan monisyinen rakentuminen korostuvat teoksen tavassa kertoa tarinaa ensin kahden, ja toisesta osasta eteenpäin kolmen keskenään erilaisiin asemiin sijoittuvien näkökulmahenkilöiden kuvailemina.

Teos sijoittuu fantasian genreen ja sopii hyvin esimerkiksi Derek M. Bukerin määritelmään fantasiasta fiktiona, jossa on maagisia elementtejä. Tällä Buker tekee eron science fictioniin, joka perustuu olemassa oleville tai kuvitteelliselle teknologialle. *Samarkandin amulettista*

hahmottuu myös useita Bukerin määrittelemiä fantasian alalajeja. Pääasiassa teos edustaa urbaania fantasiaa. Bukerin mukaan urbaanin fantasian miljöönä toimivat usein Lontoon ja New Yorkin kaltaiset suurkaupungit, joskin urbaani fantasia voi sijoittua myös esikaupunkialueille. Tapahtumat sijoittuvat kuitenkin tuntemamme kaltaiseen Maahan ja nykyaikaan, joskin fantastisin ja tässä tapauksessa myös dystooppisin elementein varioituna. Tällaisenaan urbaani fantasia poikkeaa fantasiasta, jossa maagiset olennot, teot ja piirteet esiintyvät myyttisessä, kuvitellussa historiassa, toisessa universumissa tai rinnakkaismaailmassa. Etenkin trilogian muissa osissa on läsnä myös historiallisen fantasian piirteitä henkiolento Bartimeuksen takaumien muodossa. (Buker 2002, 111, 141, 158.)

Samarkandin amuletissa vaihtoehtoinen, ikään kuin uusiksi kirjoitettu ja usein niin sanotusta virallisesta totuudesta poikkeava historia on läsnä lievemmin kuin trilogian muissa osissa. Usein historiallisuus tuodaan esiin Bartimeuksen näkökulmaluvuissa käytetyissä alaviitteissä. Alaviitteet tarjoavat trilogian maailmalle historiallisen viitekehyksen, kommentoivat leipätekstin tapahtumia usein humoristisesti ja toisaalta luovat teoksiin metatekstuaalisen kerroksen esimerkiksi puhuttelemalla lukijaa, tai tuomalla muuten esille teoksen tekstuaalisen luonteen.

Jonathan Stroudin *Samarkandin amuletti* sijoittuu samaan poliittisesti virittyneen fantasian traditioon, johon Andrew Rayment (2014, 9) asettaa sellaiset 2000-luvun brittikirjailijat kuin Terry Pratchett, Philip Pullman ja China Miéville. Raymentin mukaan mainitut fantasiakirjailijat tematisoivat teoksissaan avoimesti yhteiskunnallisia ongelmia, mutta tuovat esille myös heikommin havaittavissa olevaa mikrovallankäyttöä. *Samarkandin amuletissa* ja sen jatko-osissa käsitellään esimerkiksi poliittisen järjestelmän korruptiota, yhteiskuntaluokkien välistä epätasa-arvoa, muiden eliömuotojen (ennen kaikkea henkiolentojen) hyväksikäyttöä, urbanistumisen ongelmia, kulttuurista riistoa ja kolonialismia. Sodat ja niiden uhrin ovat myös vahvasti läsnä etenkin trilogian kahdessa viimeisessä osassa. Tutkielmani rajautuu juuri mainittuihin heikommin havaittaviin mikrovallankäytön keinoihin, joita teoksessa ilmenee ja jotka rakenteellisella tasolla ohjaavat päähenkilöä kohti haluttua, yhteiskunnalleen kaikkein arvokkainta identiteettiä. Teosten sisäistekijä on myös tulkittavissa juuri esiteltyjä epäkohtia kritisoivaksi ääneksi, joten Stroudin trilogiaa on perusteltua väittää kantaaottavaksi samoin kuin Rayment näkee Pratchettin, Pullmanin ja Miévilien.

Bartimeus-trilogiaa on tutkittu jonkin verran aikaisemminkin. Nathanielin kehityskaari on ollut mielenkiinnon kohteena esimerkiksi Delia Arnindita Larasatin artikkelissa ”Character Development of Nathaniel from Jonathan Stroud’s *Bartimaeus Trilogy: The Amulet of Samarkand*” (2012), ja Alfian Rheza Arjunan ja Muhammad Rifqin artikkelissa ”Nathaniel’s Ambition to Revenge on Simon Lovelace Described in Jonathan Stroud’s *The Bartimaeus Trilogy: The Amulet of Samarkand* (2015). Bartimeus-trilogiaa on tutkinut myös esimerkiksi Marek Oziewicz, joka analysoi esseessään Stroudin, J. K. Rowlingin ja Philip Pullmanin tunnetuimpien kirjasarjojen (Bartimeus-trilogia, Harry Potter -sarja ja Universumien tomu -trilogia) tapaa representoida Itä-Eurooppaa. Trilogiaa on tarkasteltu myös yhdessä muun nuorille ja lapsille suunnatun fantasiakirjallisuuden kanssa. (ks. esim. Bhattacharya 2016; De Rozario 2008.) Trilogiaa myös suositellaan useissa lasten- ja nuortenkirjallisuuden bibliografioissa, ja trilogian eri osat ovat olleet näkyvillä esimerkiksi sellaisissa julkaisuissa kuin *School Library Journal* ja *Publishers Weekly*. Trilogiassa kuvattuja vallan muotoja tai laajemminkin sen yhteiskuntaa ei ole kuitenkaan nähdäkseeni tarkasteltu aiemmin, ja vaikka etenkin vastarinnan tarkasteluni kytkeytyy paljolti päähenkilö Nathanielin ja muiden henkilöhahmojen väliseen muuttuvaan suhteeseen, tutkielmani ei syvenny ainoastaan yhdessä päähenkilössä tapahtuvaan muutokseen. Tutkielman keskeinen tutkimuskysymys on se, miten *Samarkandin amuletissa* oikeutetaan, ylläpidetään ja kyseenalaistetaan sosiaalisen tilan valtarakenteita. Tähän kysymykseen vastaaminen vaatii ensinnäkin teoksessa kuvatun sosiaalisen tilan ja tämän tilan sisältämien sosiaalisten asemien lainalaisuuksien ymmärtämistä. Tarkastelen teoksessa ilmeneviä vallankäyttäjälle asetettuja vaatimuksia, vallankäytön keinoja ja kritiikin hiljentämisen tapoja esimerkiksi päähenkilön kehityksen ja henkilöhahmojen välisten suhteiden kautta.

Toisessa luvussa esittelen tutkimukseni teoreettiset lähtökohdat: Bourdieun ajatteluun kytkeytyvät sosiaalisen tilan, doksan ja heterodoksian käsitteet. Tämän jälkeen siirryn teoksen analysointiin: kolmannessa luvussa pyrin hahmottamaan tutkimuskysymykseni kannalta keskeistä sosiaalista tilaa ja sen olemassaololle keskeisimpiä seikkoja. Käsitteelen erontekojen ja toiseuttamisen politiikkaa, sekä uhkakuvien käyttämistä hegemonian perusteina. Neljännessä luvussa hahmotan tapoja, joilla vallitsevaa käytäntöä pyritään kyseenalaistamaan. Viidennessä luvussa puolestaan kuvaan tapoja joilla kritiikin äänet hiljennetään tai vallitseva tilanne muutoin legitimoidaan. Tarkastelu syvenyy neljännessä ja viidennessä luvussa Nathanielin ja muiden henkilöhahmojen välisiin suhteisiin ja siihen, miten nämä suhteet kuvaavat valtarakennelmia ja millaisia merkityksiä ne saavat Nathanielin

kehityskertomuksessa. Päättöluvussa tiivistän tutkielmassa tehdyt havainnot ja se, miten nämä havainnot vastaavat esitettyyn tutkimuskysymykseen. Päättäessä pohdin myös, millaista jatkokysymyksiä *Samarkandin amuletti*, sen jatko-osat ja tämä tutkimus herättivät.

2 Tutkimuksen teoreettiset lähtökohdat

Tarkastelen tutkielmassani *Samarkandin amulettia* lähiluvun keinoin, pyrkien havainnoimaan ja analysoimaan teoksesta kohtia, jotka kuvaavat teoksen miljöön sosiaalista tilaa valtarakenteineen, ja tapoja, joilla näitä valtarakenteita pyritään säilyttämään ja ylläpitämään.

Tulkintani ja tutkimusmetodini kannalta eräs keskeinen seikka on johdannossa tekemäni havainto, jossa liitin Stroudin samankaltaiseen 2000-luvun brittiläisten fantasiakirjailijoiden ryhmään, kuin Pratchett, Pullman ja Miéville: hän on fantasiakirjailijana yhteiskuntaa havainnoiva ja kantaaottava, (ks. myös Rayment 2014, 9) ja tutkii tekstissään yksilön ja yhteiskunnan välistä suhdetta. *Samarkandin amuletissa* kuvataan valtarakenteiden luomaa sosiaalista tilaa sekä sitä, miten mikrovallankäyttö muokkaa ja luo henkilöhahmojen tietoisuutta ja identiteettiä. Yhteiskunnan eri tasojen tuntoja kuvataan empaattisesti ja kantaaottavastikin. Pyrin kuitenkin välttämään tutkielmassani suoria yhteenvetoja *Samarkandin amuletin* ja esimerkiksi todellisen brittiläisen politiikan tai yhteiskuntaluokkien välillä.

Tästä näkökulmasta lähestyen juuri Bourdieun (1930–2002) yhteiskuntatiede muodostaa hedelmällisen teoreettisen pohjan tutkielmani aiheelle. Bourdieu pyrkii sosiaalista eriytymistä tutkiessaan kohti sosiaalisten tilojen laatimista, jolla hän hahmottaa esimerkiksi erilaisia ammattiryhmiä ja sijoittelee nämä suhteessa muihin ryhmiin. Bourdieu pyrkii kuitenkin välttämään liian suoraa siirtymää teoreettisesta elämästä käytännön elämään, ja muistuttaa, etteivät sosiaaliseen tilaan sijoittuvat ryhmät välttämättä muodostu poliittisesti ymmärretyiksi luokiksi, jotka on mahdollista mobilisoida toisia luokkia vastaan. Sosiaalisessa tilassa toisiaan lähellä olevat teoreettiset ”luokat” voivat Bourdieun mukaan muuttua myös edellä kuvatuiksi poliittisiksi luokiksi, mutta tämä ei ole väistämätön lopputulos. (Bourdieu 1998, 21–22.) Tämä sosiaalisen tilan määrittelyyn liittyvä seikka on merkittävä myös oman tutkielmani kannalta. Mikäli käsittelisin *Samarkandin amuletin* sosiaalista tilaa esimerkiksi vain maagikoiden ja rahvaan välisenä luokkakamppailuna, vaarana olisi useiden teoksen kannalta merkittävien seikkojen, esimerkiksi maagikoiden keskinäisen hierarkian tai henkiolentojen käyttämän vallan ja vastarinnan havaitsematta ja käsittelemättä jääminen.

Seuraavassa alaluvussa käsittelen sosiaalista tilaa ja sosiaalista asemaa sellaisena, kuin Bourdieu sitä käsittelee teoksessaan *Järjen käytännöllisyys* (1998, *Raisons pratiques. Sur la théorie de l'action*, 1994). Tämän jälkeen määrittelen doksan, heterodoksian ja ortodoksian

käsitteet. Käyttämäni vähemmän keskeiset, mutta käyttöyhteydessä hyödylliset teoriat esimerkiksi kaupunkitilojen vallasta esittelen lyhyesti analyysiosiossa ennen niiden käyttöönottoa.

2.1 Sosiaalinen tila

Sosiaalinen tila on yksinkertaisimmillaan rakenne, jossa toimijat jakautuvat erilaisiin sosiaaliin asemiin erilaisten pääomajien pohjalta. Keskeistä sosiaalisen tilan ja sen sisälle potentiaalisesti syntyvien sosiaalisten ryhmien hahmottamiselle on Bourdieun mukaan juuri eron ja välimatkan ajatus. Sosiaalisten ryhmien synty on todennäköisintä niiden toimijoiden välille, jotka ovat sosiaalisessa tilassa lähempänä toisiaan, siis eroavat toisistaan kaikista vähiten. Esimerkiksi opettajien ammattikuntaan kuuluvat voivat Bourdieun sosiaalisen tilan mallissa helpommin tunnistaa kaltaisikseen toiset opettajat, samaistua ja muodostaa tietoisesti ”Meidän” ryhmämme, opettajien ryhmät. Toisilla opettajilla on samankaltaista kulttuurista ja taloudellista pääomaa, tämän takia opettajien ryhmä muodostuu helpommin kuin esimerkiksi opettajista, kerroshoitajista tai pankinjohtajista koostuva ryhmä.

Samankaltaisten toimijoiden välille vaaditaan kuitenkin aina myös symbolista työtä esimerkiksi yhteisen kielen, yhteisten visuaalisten tunnusten tai yhteisten julkilausumien muodossa. Ryhmät ja yhteisöt täytyy usein työstää erilaisin tavoin. Tietynlaista, usein kulttuurista tai taloudellista pääomaa omaavat sosiaaliset toimijat tapaavatkin ehdollistua sosiaalisessa ympäristössään toistamaan tietynlaisia käyttäytymismalleja ja arvostamaan tietynlaisia asioita, jotka kulloisessakin kulttuurihistoriallisessa tilassa ovat noille toimijoille tyypillisiä. Tämä elämäntapojen erilaisuus synnyttää paitsi konkreettista, fyysistä etäisyyttä sosiaalisessa tilassa, myös tuottaa aktiivisesti erilaisten sosiaalisten ryhmien välistä erilaisuudentunnetta. Sosiaalisessa tilassa tiettyyn pisteeseen sijoittuva ei täysin ymmärrä eikä mielly toisessa asemassa olevan yksilön ajatusmaailmaan, tunnuksiin ja tapoihin. (Bourdieu 1998, 10–24, 45.)

2.2 Doksa, heterodoksia ja ortodoksia

Doksa on eräs tutkielmani keskeisimpiä käsitteitä, joiden avulla jäsenän *Samarkandin amuletin* henkilöhahmojen toimintaa ja sitä, mihin päähenkilöitä (trilogian ensimmäisessä osassa Nathanielin) pyritään rakenteiden taholta ohjaamaan. Doksassa on kyse sarjasta totunnaistettuja, vaihtoehdottomia käyttäytymisen tapoja. Doksattisessa tilassa nämä käyttäytymistavat pyritään vallitsevien järjestysten taholta selittämään, perustelemaan ja legitimoimaan. Doksa ohjaa toimijoiden tietoisuutta ja sitä, mitä he voivat tietää ympäröivästä

todellisuudesta. Doksan päämäärä on kiinnittää yksilö ympäröivään todellisuuteen niin, että sen kyseenalaistaminen on mahdotonta. (Bourdieu 1977, 164; Heiskala 2004, 178.) Tutkielmassani doksan analyysi kulkee paljolti sosiaalisen tilan käsittelyn rinnalla: sosiaalinen tila rakentuu eronteille, ilman erontekoja hallitsevalla luokalla ei olisi perusteita asemalleen. Siksi tämä eronteko ja tapa, jolla sosiaalinen tila rakentuu teoksen maailmassa, on osa doksaa, jota hallitseva ryhmä ei halua kyseenalaistettavan. Toisaalta myös hallitsevaan ryhmään kuuluvat yksilöt tulevat juuri sen kentän hallitsemaksi, jonka välityksellä he hallitsevat (Bourdieu 1998, 46). Doksa toistuu ennen kaikkea rakenteissa ja on usein piilossa myös vallankäyttäjiltä, jotka siitä enemmän tai vähemmän tietoisesti hyötyvät.

Heterodoksialla tarkoitetaan puolestaan tietoisuutta myös toisenlaisesta mallista, jonka mukaan todellisuus voi jäsenyä. Doksassa kysymysten esittäminen ei ole mahdollista, mutta juuri heterodoksia, eriävät tietoisuudet, muodostavat tilanteen, jossa kysyminen mahdollistuu. (Bourdieu 1977, 164; Heiskala 2004, 178.) *Samarkandin amuletissa* heterodoksiaa luodaan paitsi sanoin ja teoin, myös päähenkilö Nathanielin suhteissa muihin henkilöihahmoihin, etenkin neiti Lutyensiin ja Martha Underwoodiin. Myös Bartimeuksen henkilöihahmosta muodostuu etenkin teossarjan edetessä voimakas ja Nathanielin elämässä pisimpään vaikuttava heterodoksian ”ääni”, joka kuitenkin myös vaiennetaan tehokkaimmin.

Ortodoksia toimii heterodoksiaa vastaan työstämällä uudelleen doksan piiriin kuuluvia käyttäytymismalleja ja legitimoimalla ne (Bourdieu 1977; 164, Heiskala 2004, 178). Eräänlainen ortodoksian väline *Samarkandin amuletissa* on väkivalta, joka juonen tasolla luo teoksen keskeiset ristiriidat, ja toisaalta hiljentää kerran toisensa jälkeen heterodoksian luomat mahdollisuudet kysymysten esittämiselle.

3 Velhot, hautausurakoitsijat ja aivoton karja – erontekojen politiikkaa

Sosiaalisen tilan jäsentelyssään Bourdieu jakaa ryhmät ja toimijat kahden erottelun periaatteen mukaisesti. Tehokkaimmiksi erottelun periaatteiksi kehittyneissä yhteiskunnissa hän nimeää taloudellisen ja kulttuurisen pääoman. Myös *Samarkandin amuletin* sosiaalista tilaa laadittaessa kyseiset eronteot ovat käyttökelpoisimmat: maagikoiden ja rahvaan välinen ero konkretisoituu juuri siinä, millaista taloudellista ja kulttuurista pääomaa heille on kerääntynyt.

Teoksessa taloudellinen ja kulttuurinen pääoma kietoutuvat toisiinsa. Tulkitsen kuitenkin kulttuurisen pääoman olevan kuitenkin lähes poikkeuksetta ehto taloudellisen pääoman muodostumiselle: esimerkiksi maagikoiden oppilaille ei ole mahdollisuutta kerätä juurikaan omaa varallisuutta ennen kuin he saavuttavat kulttuurista pääomaa ja pystyvät tekemään uraa maagikkona. Nämä hienovaraiset erot ovat kuitenkin merkittäviä lähinnä maagikoiden välillä. Rahvaalle jokainen maagikko on verraten edullisemmassa asemassa, kuten etenkin rahvaantyttö Kitty Jonesin ääni trilogian toisessa ja kolmannessa osassa tuo ilmi. Maagikoiden välillä statusta ja valtaa osoittavat kuitenkin ulkoiset ja usein varallisuudesta kertovat symbolit, kuten kallis vaatetus, autot ja haluttu asuinpaikka.

Kulttuurinen pääoma – *Samarkandin amuletissa* tieto ja maagikon koulutus – on puolestaan merkittävin ero rahvaan ja maagikon, siis hallitun ja hallitsijan välillä. Samansuuntainen on myös Saradindi Bhattacharyan tulkinta fantasiagenressä esiintyvistä magiasta keskeisenä eroavaisuuden mittarina paitsi magiaa hallitsevan ihmisryhmän ja rahvaan, myös ihmisen ja ei-ihmisen välillä. Täysin poikkeavana omasta tulkinnastani pidän kuitenkin väitettä siitä, että tämä keskeinen ero olisi synnynnäinen. Nathaniel rinnastetaan sellaisiin henkilöihmiin kuin Harry Potter tai Percy Jackson. Tämä tekisi myös tietynlaisten maagisten syntyperien tuottamasta eroavaisuudesta synnynnäisen. (Bhattacharya 2016, 40.) Bartimeus-trilogiassa magia ei kuitenkaan ole synnynnäinen, sukulaisuussuhteiden kautta määrittyvä ominaisuus. Nathanielin vanhemmat ovat myyneet poikansa maagikoille hyvin nuorena ja edustavat tämän opettajan, Arthur Underwoodin, mukaan hyvin tyypillisiä, lapsensa maagikoille antavia vanhempia, jotka ottavat lapsesta maksetut rahat ja katoavat nopeasti tämän elämästä. Omien jälkeläisten hankkiminen ja näiden kasvattaminen maagikoiksi on poliittisista syistä jopa kiellettyä, kuten Arthur ja Martha Underwoodin keskustelu osoittaa: ”Jos maagikkojen sallittaisiin saada *omia* lapsia, niin se ei olisi ollenkaan yhtä julmaa.”

”Se tie johtaisi kilpaileviin dynastioihin, sukuliittoihin... kaikki päättyisi verikoston kierteeseen. Lue historiankirjojasi Martha: katso mitä Italiassa tapahtui.” (SA, 70.)

Syntyperän merkityksettömyyden huomioiminen on nähdäkseni keskeistä, jotta *Samarkandin amuletin* sosiaalista tilaa ja sen ylläpitämiseksi vaadittua erojen korostamisen merkitystä voidaan ymmärtää. Kaikki maagikoiden hallitsema taikuus on peräisin Bartimeuksen kaltaisilta henkiolennoilta. Niiden manaaminen ja orjuuttaminen puolestaan vaatii pitkän koulutuksen tuomaa tietoa, kulttuurista pääomaa, jota Nathaniel on mestariltaan, Arthur Underwoodilta, hankkimassa. Nathaniel ei ole varsinaisesti syntynyt maagikoksi, vaan samalla tavalla kohti maagikon ja poliitikon uraa voisi olla periaatteessa kuka tahansa hänen ikäisensä lapsi, jonka vanhemmat ovat tehneet samanlaisen valinnan antaa lapsensa maagikoille rahaa vastaan.

Juuri rahvaan ja maagikon synnynnäinen samankaltaisuus on asia, jota maagikot pyrkivät peittämään tuottamalla näkyvän eron ”meidän” ja ”niiden” välille, ja piilottamalla tarkoin magian ja vallan todellisen lähteen, henkiolennot sekä niihin kohdistetun väkivallan. Juuri tämä pohjimmaisena, maagikoiden oletettuun maagisuuteen perustuvan eron piilottaminen rahvaalta on erityisen tärkeää valta-aseman säilyttämiseksi:

”Niin, demonit ovat siis se suuri salaisuutemme. Rahvas tietää niiden olemassaolosta ja siitä, että pystymme viestimään niiden kanssa – sen takia he pelkäävät meitä niin suuresti! Mutta he eivät tunne koko totuutta eli sitä, että *kaikki* voimamme ovat peräisin demoneilta.” (SA, 84.)

Maagikot ovat siis synnyttäneet doksan, eräänlaisen itsestänselvyyden, jolla perustellaan ja oikeutetaan sosiaalinen epäoikeudenmukaisuus ja keinotekoinen, mutta välttämättömyytenä näyttäytyvä eroavaisuus maagikon ja rahvaan, hallitun ja hallitsijan välillä.

Nathanielin henkilöahmon kautta doksan kehittyminen sisäistetyksi, itsestänselväksi tietoisuudeksi tulee esiin aina, kun hänen kuvaillaan olevan tekemisissä rahvaan kanssa. Bourdieu on todennut eroavaisuuden sosiaalisessa tilassa ja elämäntapojen asteella ennustavan useimmiten myös eroa fyysisessä tilassa (ks. Bourdieu 1998, 21). Nathaniel kokee harvoin kohtaamansa rahvaan jäsenet voimattomina, mitättöminä ja vieraina, ”oudon kaksiulotteisina” (SA, 177). Joutuessaan kohtaamaan rahvaanjäseniä tavallisessa arjessaan Nathaniel pyrkii heistä myös fyysisesti mahdollisimman etäälle, korostaen näin elämäntavoissa ilmenevää eroa. Itsensä hän puolestaan tuntee tärkeäksi ja erilaiseksi matkustaessaan maagikon autossa vain maagikoille varattua parlamenttitaloa kohti ja nähdessään kadulla liikkuvat rahvaanjäsenet. Tämä itsensä ja muiden vertailu tuottaa hänelle

12-vuotiaana riemua ja omahyväisyyden tunnetta, siinä missä lapsena muita lapsia uimahallissa kohdatessaan Nathanielin ajatukset erilaisuudestaan ovat olleet vielä alakulon ja yksinäisyyden sävyttämiä.

Seuraavissa luvuissa analysoin tarkkaluvun keinoin sitä, miten doksa pyritään ylläpitämään eri ihmisryhmien välisiä eroja korostamalla ja kuinka doksa legitimoidaan esimerkiksi uhkakuvien luomisella. Keskityn luvuissa ennen kaikkea maagikoiden ja rahvaan välisen eron kuvaamiseen, mutta sivuan myös lukujen lopussa sitä, miten myös maagikoiden ja henkiolentojen välistä vihamielisyyttä sekä henkiolentojen hyväksikäyttöä legitimoidaan.

3.1 Ulossulkeva ja merkitsevä vallankäyttö

Kuten edellä on todennettu, *Samarkandin amuletin* maagikkoja suosivan sosiaalisen tilan ylläpitämiseksi on keskeistä ylläpitää eroa rahvaan ja maagikoiden välillä. Keskeisin eroavaisuus, eli kulttuurinen pääoma (koulutus, etenkin maagikon koulutus) rajataan tietoisin ja tiedostamattomin, pikemminkin kulttuurista omaksutuin keinoin toisen ihmisryhmän ulottumattomiin. Tietoiseen, valtiovallan harjoittamaan ulossulkemiseen viitataan Bartimeuksen ja Nathanielin piilotellessa vanhassa kirjastossa: ”Mitä luulet, millainen paikka tämä mahtoikaan olla ennen? Kirjasto? Niin minä ainakin uskon. Rahvaan ei varmaan anneta enää lukea paljonkaan, mitä luulet? Niinhän siinä yleensä käy.” (SA, 379.) Vallanpitäjät kontrolloivat tietoa, jota rahvaalle annetaan ja rajaavat samalla kulttuurisen pääoman ennen kaikkea maagikoiden omaisuudeksi.

Elämäntapojen eroavaisuus kietoutuu fyysiseen tilaan myös silloin, kun teoksessa liikutaan kaupunkitilassa. Sosiaalinen tila ja kamppailut yksilöiden positioista siinä eivät määrity teoksessa pelkästään maagikoiden ja rahvaan väliseksi kaksinapaiseksi tilanteeksi, vaan myös näiden ihmisryhmien sisällä positio vaihtelee samojen lainalaisuuksien mukaan. Esimerkiksi rahvaan joukossa on mahdollista saavuttaa toista edullisempi asema taloudellisella (Amanda Catchart) tai kulttuurisella (Martha Underwood, neiti Lutyens) pääomalla, vaikka tämä ei koskaan tuokaan heille samankaltaisia etuuksia, kuin nimenomaan magian käyttöön harjaantuneille maagikoille. Hierarkia on näkyvissä myös maagikoiden välillä ja etenkin tätä maagikoiden välistä eroavaisuutta merkitään visuaalisilla symboleilla ja sillä, miten he sijoittuvat vallan keskukseksi nimetyssä Lontoossa.

Pukeutumisvalinnat ja kulkuneuvo ovat *Samarkandin amuletissa* voimakkaita merkkejä siitä, millaisessa asemassa maagikko on sosiaalisessa tilassa. Heddlehem Halliin kokoontuvan

valtakunnan eliitin autot kuvataan poikkeuksetta isoiksi, mustiksi ja kiiltäviksi. Korkea-arvoiset maagikot eivät myöskään aja autojaan itse. Korkea-arvoisen maagikon tunnistaa myös näiden pukeutumisesta: ”Vähäisemmät maagikot näkevät paljon vaivaa näyttääkseen perinteisiltä velhoilta. Vastavuoroisesti todella voimakkaat maagikot näyttävät mielellään kirjanpitäjiltä.” (SA, 107.) Bartimeuksen kuvaus toistuu Nathanielin näkökulmakuvauksessa, jossa hän kohtaa ensimmäistä kertaa mestarinsa kollegat heidän kotonaan ja pettyy syvästi näiden parrattomaan, koruttomaan, hautausurakoitsijamaiseen ulkomuotoon. (SA, 125.) Nathaniel on tuolla hetkellä sosiaalisessa tilassa itse vielä lähempänä rahvasta kuin maagikkoja, ja kyvytön lukemaan vallan symboleja. Nathanielin kuva mestarin todellisesta positioista valkenee pikkuhiljaa hänen huomattessaan muiden maagikoiden Arthuriin kohdistaman halveksunnan. Jo trilogian ensimmäisessä osassa Nathaniel omaksuu vallan ja maagikkouden ulkoiset tunnusmerkit muuttaessaan uuden, hallitukseen kuuluvan mestarinsa luokse, erottuen samalla lapsuutensa miljööstä Underwoodien talossa:

Pidin enemmän siitä vanhasta huoneestasi”, sanoin. ”Tämä haisee pahalta etkä ole edes muuttanut tänne vielä kunnolla.” ”Ei täällä haise.” ”Haiseepas: tuoreelta maalilta ja muovilta ja kaikenlaisilta uusilta ja keinotekoisilta tavaroilta. Mikä varmaan sopii sinulle mainiosti – vai mitä mieltä itse olet, *herra Mandrake?*” Hän [Nathaniel] ei vastannut. Hän loikki huoneen poikki ikkunaan ihailemaan näköalaa.” (SA, 550.)

Myös näköala itsessään on symbolinen: ”Ulkona kuu paistoi Thamesin yllä. Poika katseli parlamenttitaloa, joka oli melkein suoraan vastarannalla.” (SA, 551.) Parlamenttitalo, joka Underwoodien talosta on näkynyt vain pienenä kaukaisena rakennuksena, lähes saavuttamattomana haaveena, on nyt välittömässä läheisyydessä. Rahvaan asumista ja kaupunkitilassa täysin eri tavoin sijoittumista kuvataan, kun Nathaniel matkustaa mestarinsa autossa Lontoon halki: talot ovat pieniä, harvassa, sijoittuvat lähelle ankeita tehtaita ja muodostavat kansan suosimien krouvien osuessa kohdalle myös Arthur Underwoodissa pelkoa ja vihaa herättävän uhkan. Tämäkin näyttää juuri erilaisuuden kautta: ”Useimmat talot näyttivät aivan toisenlaisilta kuin ne, joita oli hänen mestarinsa kotikadun varrella” (SA, 219). Tällaisten kuvausten kautta *Samarkandin amuletin* Lontoo muistuttaa suuresti Michel Foucault’n 1978 luennossaan esittelemää analyysia kurin ja järjestyksenpidon mukaan rakentuvasta kaupungista, jossa valtaerot ovat tunnistettavissa ja sosiaalinen eroavaisuus on keskeinen kaupunkisuunnitteluun liittyvä piirre, jonka tarkoitus on joko valvoa alempia luokkia tai toimia keski- ja yläluokkien itsesääätelyn keinona. (Rabinow 1989, 14–21.) Nathaniel on selvästi erillään rahvaasta, mutta toisaalta myös eräänlaisessa katsojan, ei tekijän roolissa tässä teoksen kohtauksessa. Hän – tai pikemminkin hänen mestarinsa – on merkitty ja

täten usein myös ulossuljettu maagikoiden eliitistä samoilla erottelujen periaatteella kuin rahvas on merkitty ja eroteltu kaikista maagikoista.

Keskeistä merkitsemisen ja ulossulkemisen politiikalle on myös kielen valta muokata ja ohjata mielikuvia. Kun Nathaniel keskustelee lehtiä kaupittelevan rahvaanpojan kanssa, hän omaksuu eroa korostavan puhetavan: ”Hän tervehti poikaa matalimmalla, arvovaltaisimmalla äänellään.” (SA, 391.) Bourdieu puhuu *kielellisestä habituksesta* tarkoittaessaan sosiaalisesti muovautuneita tapoja, joilla puhutaan. Kielellisillä markkinoilla kielellisille ”tuotteille” määräytyy myös hinta, joka ohjaa sitä millaista kieltä käytetään: odotukset lopputulemasta, siis siitä millaista tulosta millaisellekin puheaktille odotetaan muovaa sitä, millaisia valintoja puheakteissa tehdään. (Bourdieu et al. 1995, 178–79.) Tämä ilmenee sekä Nathanielin että muiden maagikoiden puheakteissa heidän puhuessaan rahvaasta tai rahvaalle.

Nathaniel käyttää olemukseensa ulkoapäin rakennettua kielellistä habitusta, siis sitä miten hänen oletetaan puhuvan ja miten hän *voi* puhua rahvaan jäsenelle. Puhetilanteessa hänellä on myös valtaa siinä mielessä, ettei hänen ole pakko antaa keskustelukumppaninsa puheteolle yhtäläistä arvostusta: ”Nathaniel kohautti olkapäitään. Hän oli jo pyyhkäissyt tapahtuneen mielestään.” (SA, 392.) Hänellä ei pinnallisesti tarkasteltuna ole toiminnalleen muuta motiivia kuin selvittää lehden ostamisesta nopeasti, mutta siitä huolimatta hän valitsee puhetavan, joka korostaa eroa rahvaanpoikaan. Kohtauksessa mainitaan myös, ettei Nathanielilla ole kokemusta siitä, miten rahvaan kanssa toimitaan. Kyse ei ole vain siitä, miten henkilöahmo puhuu toiselle: hän puhuu noin ikäiselleen, kenties jopa itseään vanhemmalle pojalle kuin maagikko rahvaalle, kuljettaen näin mukanaan heidän viiteryhmiensä välistä suhdetta. Eroa korostaa myös rahvaanpojan puheen (käännöksestäkin välittyvä) kansankielisyys, esimerkiksi: ”Kuulehan – mä voisin keksiä teille hyvän suojapaikan ensi yöksi, jos sellainen on tarpeen. Se on turvallinen ja *just* oikea mesta [...]” (SA, 391).

Maagikoiden puhuessa vertaisilleen puhetapa raaistuu, sosiaalisessa tilassa kauas sijoittuva rahvas jopa eläimellistyy. Pääministeri Rupert Devereaux pitää puhetta Westminster Hallissa ja osana puhettaan käsittelee vastarintaliikkeen suorittamia taikaesineiden näpistyksiä:

Mutta jos emme tukahduta tätä rikosaaltoa kovin ottein, muu rahvas saattaa alkaa noudattaa heidän esimerkkiään niin kuin senkaltaisella aivottomalla karjalla on tapana. Niinpä aiomme ottaa käyttöön järkähtämättömän ankarat otteet tämän vandalismin pysäyttämiseksi. (SA, 237.)

Puheaktille asetetut odotukset siis muokkaavat tehtyjä valintoja: Nathaniel haluaa saada lehden ja lopettaa tapaamisen rahvaanpojan kanssa, Rupert Devereaux haluaa vakuuttaa maagikoista koostuvan kuulijakuntansa asian tärkeydestä. Lisäksi nämä valinnat kuitenkin myös korostavat eroa maagikoiden ja rahvaan, hallitsevan ja hallittavan, ihmisten ja ”aivottoman karjan” tai ”muurahaisten” (SA, 220) välillä. Toisaalta eroa pystyvät tekemään ja myös tekevät rahvaanjäsenet, kuten Nathaniel saa huomata toimittaessaan valeasussaan rahvaaseen kuuluvan palvelijan virkaa: ””Ihan kuin eläimiä, vai mitä?” hän [miespalvelija] kuiskasi hiljaa. ”Perhanan maagikot.”” (SA, 469.) Roolien vaihtuessaakin ylläpidettävä voima on kuitenkin nimenomaan toisia sortava, erimielisyyksille ja eroavaisuuksille perustuva yhteiskuntajärjestys.

3.2 Eron ja sorron oikeutus uhkakuvilla

Huomattavaa *Samarkandin amuletissa* vallitsevalle tilanteelle on myös teoksen henkilöiden tapa harjoittaa turvallisuuspuhetta. Sillä perustellaan rahvaan eriarvoista ja taloudellisesti, sekä poliittisesti heikompaa asemaa, henkiolentojen alistamista vallankäytön välineiksi ja toisaalta myös ylläpidetään teoksen tapahtumien aikana vallassa olevan hallituksen arvovaltaa.

Kaupunkimaantieteen dosentti Hille Koskela kuvaa (2009, 17–20) turvallisuuden nimissä tehtyjä, politiikkaan ja valtasuhteisiin kietoutuvia ylilyöviä sivuvaikutuksia turvallisuuden paradokseiksi: kyseessä ovat arvaamattomat seuraukset, jotka syntyvät turvallisuuden tavoittelusta. Näitä turvallisuuden paradokseja ovat esimerkiksi tilanteet, joissa pelko ja uhkakuvat tuottavat vihaa ja ennakkoluuloja määriteltyä ”Toista” kohtaan, lisäävät epäluottavaisuuden tunnetta ja välinpitämättömyyttä ihmisten välillä, vieraannuttavat, ulossulkevat ja syrjäyttävät. Tämä näkyy esimerkiksi arkkitehtuurissa: turvallisuuden lisäämiseen pyrittäessä tullaan luoneeksi tiloja, jotka viestivät eriarvoisuudesta ja väkivallan läsnäolosta. Juuri tällaisena tilana näyttäytyvät useat vallasta kertovat maagikoiden omistamat tilat *Samarkandin amuletissa*, esimerkiksi Westminster Hall, jossa pääministeri pitää valtiopäiväpuheensa. Metallisilla ovilla seisovat vartijat, jotka tarkistavat juhliin saapuvien kulkuluvat, ja valvontakameroiden kaltaiset valvontapallot vartioivat ympäristöä. Tila on varattu vain maagikkojen käyttöön ja on omiaan herättämään vierauden ja pienuuden tunnetta heissäkin: ”Nathaniel nielaisi äänekkäästi. Hän tunsu muuttuneensa täysin mitättömäksi.” (SA, 226.) Maagikoiden tilat viestivät ja näin ollen myös tuottavat erilaisuutta ja toiseutta. Kyse on

kuitenkin nimenomaan paradoksista, sillä erilaisuus, jota turvallisuuslähtökohdilla perustellaan lopulta *tuottaa* myös pelkäämänsä todellisuuden: rahvaan muodostama, maagikoiden hallinnon kaatamiseen pyrkivä vastarintaliike hyökkää valtiopäiville. Väkivalta puolestaan syventää entisestään kuilua maagikoiden ja rahvaan välillä vahvistaessaan eri ihmisryhmien välistä epäluottamusta.

Edellä kuvaamaani, osittain turvallisuuspolitiikalla luotua riskiä eriarvoisuuden vaikutuksista ei kuitenkaan tiedosteta, vaan uhkakuvia käytetään toistuvasti *Samarkandin amuletin* valtasuhteiden uudelleentuottamiseen. Myös hallitut ryhmät voivat siirtää puhetapaa ja doksa eteenpäin niille, jotka heitä tulevaisuudessa hallitsevat. Tämä osoittaa tavan, jolla yhteiskunnan totuttu rakenne, doksa, hallitsee myös niitä, jotka muodollisesti kuvittelevat hallitsevansa yhteiskuntaa:

Mikä on ylvään hallituksemme päätarkoitus?” Nathaniel näytti ilmeettömältä. ”Antaa kuulua! Antaa kuulua!

”Meidän hallitsemisemme, sir?”

”Meidän *suojelemisemme*. Älä unohda, että maamme on sodassa. [...] Mikäli haluamme pitää Imperiumin koossa, hallituksen pitää olla vahva ja vahvaan hallitukseen tarvitaan maagikkoja. Kuvittele, miltä maamme näyttäisi ilman heitä! Mahdotonta ajatellakin: rahvas olisi vallassa! Ajautuisimme kaaokseen ja siitä seuraisi nopeasti vieraiden valtojen maahantunkeutuminen. [...] Herra Purcell läimäytti kämmenensä pöytään.

”Suvaitsisitko vaieta! *Minä* esitän kysymykset!” (SA, 76.)

Ulkopuolinen uhka muodostuu ulkovalloista, anarkisteista ja vakoojista, joilta maagikot pystyvät opetetun, kouluinstituutiossa eteenpäin siirretyn näkemyksen mukaan suojelemaan koko Brittiläistä Imperiumia. Herra Purcellin edustama rakenteellinen, instituutioissa uudelleentuotettava valta hiljentää hyvin nopeasti ja tehokkaasti Nathanielin mielessä heräävät kysymykset. Bourdieu (1998, 30-31), kuvaa koululaitosta Maxwellin paholaiseksi viitaten tällä fyysikko James Maxwelliin. Tällä Bourdieu kuvaa sitä, kuinka koululaitos ylläpitää eroja, jotka muussa tapauksessa tasoittuisivat. Vaikka Bourdieu puhuukin ennen kaikkea oppilaiden omistaman kulttuuripääoman eroista ja pääoman kasautumisesta, on tulkinta perusteltu myös herra Purcellin ja Nathanielin välisessä kohtauksessa. Doksan tai ”totuuden” sisäistänyt, ja kouluinstituution puitteissa sitä eteenpäin siirtävä herra Purcell torjuu Nathanielissa heräävän kysymyksen ja samalla myös tiedon samankaltaisuuden ja erilaisuuden suhteesta. Joku yksilö on valittu, toista ei, eikä siitä kannata keskustella sen enempiä, koska turvallisuus ja joko abstraktit tai eriarvoisuuden – eli niin kutsutun turvallisuuden – luomat uhkakuvat niin vaativat. Myös Nathanielin, toisin sanoen sosiaalisessa tilassa vielä vanhempiin maagikoihin verraten heikommin sijoittuvan yksilön,

ansiot pyritään piilottamaan turvallisuuteen vedoten, mutta tosiasiaa dokkaa ja hallitsevien luokkien etuja suojellen:

”Se tarkoittaa sitä, että hallitus on huomattavan hiljaa tästä asiasta. [...] ”He pitävät sen salassa turvallisuussyistä. Niin he sanoivat minulle.”

”Ei, he pitävät sen salassa siksi, että he eivät halua vaikuttaa typeriltä.

’KAKSITOISTAVUOTIAS POIKA PELASTI HALLITUKSEN’? Heillehän naurettaisiin joka kadunkulmassa. Ja sellaista maagikot eivät halua koskaan, usko pois. Kun sellaista tapahtuu, se on lopun alkua.” (SA, 554.)

Keskeistä *Samarkandin amuletin* doksalle on myös maagikoiden ja henkiolentojen välisen eron ja kuilun korostaminen, ja etenkin näiden ryhmien välistä suhdetta pyritään perustelemaan uhkan, vihan ja pelon luomisella. Nathanielin ensimmäinen kohtaaminen henkiolentojen kanssa on kuusivuotiaalle pojalle äärimmäisen pelottava ja suorastaan traumaattinen pikkupirujen hyökätessä hänen kimppuunsa kuitenkin poikaa vahingoittamatta. Nathanielin reaktio on kuitenkin toivottu ja haluttu: ”Hänen mestarinsa ei maininnut tapahtunutta koskaan jälkeensä, mutta oli kuitenkin tyytyväinen opetuksen tulokseen – siihen vihan ja pelon lähteeseen” (SA, 45.) Henkiolentojen pahuuden, inhottavuuden ja rahvaaseenkin verrattuna eräänlaisen äärimmäisen toiseuden kyseenalaistaminen katoaa Nathanielistä hyvin nopeasti verrattuna hänen suhtautumisessaan rahvaaseen, joskin Nathanielin ja Bartimeuksen välinen suhde säilyy etenkin vielä trilogian ensimmäisessä osassa erilaisena kuin maagikoiden ja henkiolentojen välillä yleensä. Henkiolennot opetetaan näkemään vaarallisina ja myös tässä juuri turvallisuuden tavoittelu väkivallan ja toiseuttamisen keinoin luo juuri sen uhkan, jolta varotoimet pyrkivät maagikoita suojelemaan: henkiolennoille maagikot edustavat julmuutta ja orjuutta, näiden tuhoamisesta tulee olennoille usein paitsi hyödyllistä, myös huvittavaa. Maagikoihinsa tavalla tai toisella kiintyneitä pidetään peppureina, kuten Bartimeuksen kohtaaminen foliootti Simpkinin kanssa osoittaa (ks. SA, 197).

3.3 Väkivalta ja moraalinen puute kulttuurisena pääomana

Merkittävää juuri maagikoiden hierarkiassa korkeimmalle sijoituville yksilöille on usein myös valmius käyttää väkivaltaa tai muutoin moraalittomia keinoja. Nathanielin kehityskertomus etenkin *Samarkandin amuletissa* on väkivallan läpikäymä: keskeiset juonenkäänteet kärjistyvät aina väkivallan kautta ja väkivalta luo keskeistä eroa etenkin ihmisten ja henkiolentojen välille. Ihmisiin kohdistuva, periaatteessa tuomittu, mutta toisaalta hiljaa hyväksytty väkivalta ilmenee teoksessa niissä kohdissa, joissa doksa kyseenalaistuu ja

juuri väkivalta hiljentää lopulta heterodoksian siinä missä eronteon symboliset keinot eivät enää riitä ylläpitämään doksaattista tilaa. Väkivalta on *Samarkandin amuletin* keskeistä kulttuurista pääomaa, jolla saavutetaan haluttuja asemia ja ylläpidetään kyseenalaistamattomuuden ja luonnollisuuden illuusiota.

Kyky väkivaltaisten pakkokeinojen käyttämiseen on *Samarkandin amuletin* vallitsevan sosiaalisen tilan perusta siinäkin mielessä, sillä eroa maagikon ja rahvaan välille ei synny ilman henkiolentojen suomia maagisia kykyjä, ja tämä puolestaan ei teoksen tilanteessa tapahdu ilman väkivaltaa. Henkiolentojen palvelusta nimitetään ”jatkuvaiksi rangaistusten sarjaksi” (*SA*, 314) ja Maassa oleminen on materiaaliseen muotoon pakotetuille henkiolennolle myös hyvin kivuliasta. Kivun tuottaminen erilaisin loitsuin on myös yleinen tapa rangaista henkiolentoja tottelemattomuudesta.

Samarkandin amuletin alussa Nathanielin sijoittuu sosiaalisessa tilassa lähemmäs rahvasta. Kun hän kokee julkisen, väkivaltaisen nöyryytyksen Simon Lovelacen takia ja menettää neiti Lutyensin, hänelle ikään kuin valkenee uusi kulttuurisen pääoman ulottuvuus: voidakseen kostaa ja kohota sosiaalisessa tilassa maagikkojen vertaiseksi hänen on oltava valmis ottamaan käyttöönsä kulttuurinsa väkivaltaiset puolet. Ensimmäinen yritys on vähäisten pistiäisdemonien käyttö suoraan hyökkäykseen, tämän jälkeen seuraavat myöhemmin näkölasiin vangitun pikkupirun ja sittemmin Bartimeuksen manaaminen. Nathaniel ottaa haltuunsa pelkästään maagikolle kuuluvaa kulttuurista pääomaa (tietoa), ja etäännyy näin merkittävästi rahvaasta.

Maagikkona hän alkaa kuitenkin erottautua mestarinsa kaltaisten vähäisempien henkilöiden sosiaalisesta asemasta sen jälkeen, kun menettää Martha Underwoodin. Tämä seikka on huomionarvoinen myös doksan säilymisen kannalta: maagikolle on luontevampaa ja odotetumpaa toimia itsekkäin motiivein, kiintymättä toisiin ihmisiin. Väkivalta on kuitenkin myös erityisen tärkeä kulttuurisen pääoman laji maagikoiden keskinäisessä erottelussa:

[...] he [maagikot] jakaantuvat kolmeen päätyyppiin, joita motivoi kunnianhimo, ahneus tai vainoharhaisuus. [...] Lovelace? Helppoa – hänen olemuksensa uhkui kunnianhimoa, jonka pystyi aistimaan kuin pahan hajun. Poikakin oli kunnianhimoista tyyppiä, mutta hän oli vielä nuori ja kehittymätön. Tästä johtui hänen äkillinen ja naurettava retkahtamisensa epäitsekkyteen. (*SA*, 365.)

Samarkandin amuletilla on juonen tasolla genreensä – lasten- ja nuorten fantasiakirjallisuus – sinällään sovelias, toiveikkaana nähtävä loppu, jossa lukijoiden samaistumiskohteeksi asetettu päähenkilö päihittää teoksen antagonistin. Merkitysten tasolla tämä on kuitenkin myös ennen

kaikkea Nathanielin identiteetin ja moraalin kadottamisen alku: hänen toimintansa ovat aiheuttaneet ensin neiti Lutyensin potkut, sitten Arthur ja Martha Underwoodin kuolemat, ja lopulta hän tappaa omakätisesti Simon Lovelacen entisen mestarin, herra Schylerin. Tämä ei kuitenkaan ole tavaton tragedia maagikoiden keskinäisessä valtataistelussa, kuten Simon Lovelace huomauttaa julistettuaan Nathanielin olevan väärässä uskoessaan kunniallisten maagikkojen olemassaoloon: ”Meillä ei ole minkäänlaista kunniaa, jaloutta eikä oikeudenmukaisuutta. Kaikki maagikot toimivat vain omaksi hyväkseen ja tarttuvat kiinni jokaiseen tilaisuuteen, joka heille tarjoutuu.” (SA, 359.) Lovelacen sanat Nathanielille seuraavat hetkeä, jona Arthur Underwood on jälleen yrittänyt kuolemanpelossaan uhrata oppipoikansa Lovelacen käsiin, ja Lovelace kuvaa mielestään sekä itseään että kaikkia muita maagikoita. Siitä huolimatta Underwood itse näkee heidän välillään selkeän, moraaliin ja luonteenpiirteisiin liittyvän eron: ”Minä en ole sinun kaltaisesi poliittinen liehakko; minä en ole mikään matelevainen selkäänpuukottaja. Minulla ei ole tapana mässäillä voimalla ja vaikutusvallalla kuin sika sontatunkiolla!” (SA, 342.) Arthur Underwoodin itsesuojelulla motivoitu pakokauhuinen toiminta ja Simon Lovelacen tietoisesti kylmähermoinen, itsekäs ja vallanhimossaan keinoja kaihtamaton käytös ovatkin luonteeltaan erilaiset, ja jos eivät selitä niin ainakin kuvaavat näiden kahden maagikon välistä eroavaisuutta siinä missä kaksikon väliset erot asumisessa ja pukeutumisessakin. Nathaniel puolestaan kasvaa tapauksen jälkeen kohti tätä kunniattoman maagikon ihannetta: ”Lovelace oli sanonut, että kunniaa ei ollut olemassakaan, että kaikki maagikot ajoivat vain omaa etuaan. Olkoon sitten niin.” (SA, 383.)

Huomionarvoista on myös, että herra Schylerin tappamisessa käytetyt henkiolennot ovat äärimmilleen ja kirjaimellisesti esineellistettyjä, täten myös täysin uhrattavissa. Verrattuna Nathanielin ja Bartimeuksen, jopa Nathanielin ja tämän näkyläsiin vangitseman pikkupirun ajoittain keskustelemaan suhteeseen on kohtaaminen paljon lähempänä vanhempien, orjiaan esineellistävämmin kohtelevien maagikoiden tapaa käyttää henkiolentoja.

Tieto kulttuurisena pääomana toimii erottavana tekijänä maagikoiden ja rahvaan välillä. Väkivallalla ja epärehellisellä, itsekkäällä toiminnalla on puolestaan sekä maagiset voimat perustava, myös maagikoiden asemia pääomien jakaumissa määrittävä ominaisuus.

4 Valta-asetelmien kyseenalaistuksia ja purkua

Tilanteissa joissa valtasuhteet ovat läsnä, nousee helposti myös ajatus vastarinnasta riippumatta siitä, onko valtasuhteiden ilmentäminen itsetarkoituksellista kaikissa kulttuurisissa ilmiöissä (Fornäs 1998, 155). Tämä tekee myös *Samarkandin amuletin* tarkastelun vastarinnan ja valtarakennelmien kyseenalaistuksien näkökulmista tarpeelliseksi.

Koko trilogian tasolla mahdollisesti merkittävin vallitsevaa yhteiskuntajärjestystä kritisoiva ala- tai vastakulttuurin piirissä toimija on rahvaan jäsenten perustama vastarintaliike. Vastarintaliikkeeseen kuuluva Kitty Jones saa kuitenkin omat näkökulmalukunsa vasta trilogian toisessa osassa, *Golemin silmässä*, ja ensimmäisessä osassa kuvaus jää verrattain vähäiseksi. Niinpä keskityn tämän tutkielman puitteissa neiti Lutyensin, Martha Underwoodin ja henkiolentojen vastarintaan ja heterodoksiaan, joita nämä henkilöahmot ilmentävät.

Koska sosiaalinen tila muodostuu eronteista, ja doksa on *Samarkandin amuletissa* pohjimmiltaan tämän legitimoimista ja vahvistamista, ilmenee heterodoksia teoksessa juuri niissä henkilöahmoissa ja suhteissa, joissa eronteot hallitsevan ja hallitun välillä murtuvat. *Samarkandin amuletissa* tämä suhde on ennen kaikkea maagikon ja rahvaan välinen, teoksen mittaan alati kasvava kuilu. Nathanielin kasvu tavallisesta, syntyjään rahvaan kanssa samankaltaisesta ihmislapsesta nuoreksi, kunnianhimoiseksi maagikoksi edellyttää juuri tämän eroavaisuuden hyväksymistä ja toteutumista. Toisaalta sivuan jo *Samarkandin amuletin* tulkinnan puitteissa myös Nathanielin ja Bartimeuksen välistä suhdetta, jonka näen etenkin vielä trilogian ensimmäisen osan puitteissa luonteeltaan merkittävästi erilaisena, kuin aikuisten maagikoiden ja näiden henkiolentojen. Tällaisenaan sekin ilmentää heterodoksiaa todistaessaan, että vanhempiin vallankäyttäjiin verrattuna dialogisempi ja tasavertaisempi suhde hallittavan ja hallitsevan (tässä tapauksessa maagikoiden ja henkiolentojen) välillä on *Samarkandin amuletin* maailmassa mahdollinen. Henkiolentojen asema heterodoksian sanallistajana tulee esiin myös tavoissa, joilla Bartimeuksen ja Faquarlin henkilöahmot ennakoivat trilogian tulevia tapahtumia, maagikoiden hallitsemien ryhmien (rahvas ja henkiolennot) nousua ja kostoja. Erityisesti nämä heterodoksian ilmaukset doksa kuitenkin tukahduttaa kerta toisensa jälkeen sekä Nathanielin että Faquarlia epäilevän Bartimeuksen toimesta.

Tässä luvussa käsittelen heterodoksian ilmentymiä *Samarkandin amuletissa* kohdistaen tarkkaluvun erityisesti Nathanielin ja muiden henkilöahmojen välisiin suhteisiin. Tämän

tarkastelun rinnalla kulkevat myös ortodoksian kuvaukset, tavat joilla teoksen henkilöhahmojen esiin tuomat toisenlaiset tietoisuudet torjutaan ja hiljennetään. Ensimmäiseksi syvennyn Nathanielin opettajattaren, neiti Lutyensin, merkitykseen heterodoksian ääneen lausujana. Tämän jälkeen käsittelen Martha Underwoodin tiedostamattomampaa, mutta Nathanielin kehityksen kannalta merkityksellistä, niin ikään heterodoksiaa ilmentävää merkitystä. Viimeisessä alaluvussa käsittelen sitä, miten henkiolennot symboloivat, sanallistavat ja ennakoivat heterodoksiaa ja yhteiskuntajärjestyksen murtumista.

4.1 Neiti Lutyens

Neiti Lutyens ja toisaalta myös rouva Underwood kyseenalaistavat jo olemassaolollaan maagikoiden ja rahvaan välille tuotettua tosiasiallista eroa: Nathaniel kiintyy lapsena heihin molempiin ja muodostaa heihin tiiviimmän yhteyden kuin esimerkiksi mestariinsa, puhumattakaan muista maagikoista, joihin Nathanielin etäisyys on vielä nuorena hyvinkin suuri. Nathaniel on kaupunkitilassa erillään kaikesta muusta rahvaasta paitsi opettajistaan ja kokee heidät vieraina, mutta siteet opettajattareen ja Martha Underwoodiin säilyvät. Jo tämä suurempi samaistuminen ja kiinnittyminen rahvaaseen on heterodoksian mahdollisuus, vaihtoehto todellisuudelle, jossa maagikot ja rahvas ovat erillään toisistaan.

Neiti Lutyens tuo kärkevästi esille rahvaan asemastaan havaitsemansa epäoikeudenmukaisuuden ja sen, miten hyväosaisuus kasautuu ainoastaan maagikoille ja harvoille heidän lähipiirissään työskenteleville yksilöille. Hän myös kyseenalaistaa vallitsevan tilan perustelemisen uhkakuvilla: ”Mutta tosiasiasa kaikissa maissa ei ole maagikkoja. Useimmat tulevat toimeen vallan mainiosti ilmankin.” (SA, 122.) Samankaltaisia välähdyksenomaisia kohtauksia toisenlaisista järjestelmistä löytyy myös muualta teoksesta ennen kaikkea Bartimeuksen näkökulmaluvuissa. Palaan tähän tarkemmin myöhemmässä alaluvussa. Trilogian muissa osissa lukijan näkökulmaa näihin toisenlaisiin todellisuuksiin myös avataan samalla, kun Nathanielin maailma avartuu koskemaan muutakin kuin Lontoon, ja Bartimeuksen kuvaukset historiasta saavat takaumissa enemmän tilaa. Neiti Lutyens on kuitenkin yksi harvoista rahvaan jäsenistä, jolla on mahdollisuus ja halu kyseenalaistaa ääneen Nathanielille opettuja ajatuksia.

Nathaniel esittää opettajalleen samassa keskustelussa myös lisäkysymyksiä. Kohtaus tuo esiin muun muassa neiti Lutyensin taloudellisen riippuvaisuuden työnantajastaan, (”Minun on

pakko tehdä töitä.”) ja keskustelussa toistuu myös eroavaisuuden keinotekoisuus ja maagikkouden ei-synnynäinen luonne: ”Ettekö halunnut tulla maagikoksi, neiti Lutyens?” [...] ”Minulle ei suotu sitä etuoikeutta.” (SA, 122–123.) Neiti Lutyens luo kirjaimellisesti heterodoksian, tilan, jossa doksasta poikkeavien kysymysten esittäminen on mahdollista. Tämän mahdollistaa myös Nathanielin lämmin, luottavainen ja arvostava suhtautuminen opettajaansa: hän sallii tälle lopulta vallanpitäjien kritiikin ja osoittaa uteliaisuutta rahvaannaisen tietämystä kohtaan. Tällaisena toimijana kritiikin äänenlausuvan neiti Lutyensin vaikutus Nathanieliin on huomattavasti vaikuttavampi kuin esimerkiksi toisina nähtyjen henkiolentojen tai uhkana, huonona aineksena tai ”aivottomana karjana” (SA, 237) nähdyllä muulla rahvaalla.

Heterodoksia kuitenkin hiljenee ja tavallaan myös ortodoksia – doksan normien uudelleentyöstäminen ja legitimointi – kehkeytyy, kun Nathaniel kutsutaan tapaamaan herra Underwoodin kollegoita ensimmäistä kertaa. Käänte on sikäläkin merkittävä ja Nathanielin doksan piiriin palauttava, että sen myötä Nathaniel kohtaa ensimmäistä kertaa teoksen antagonistin, Simon Lovelacen, ja tämän tuottama nöyryytys saa Nathanielin tavoittelemaan kosta. Oman edun ja kunniantunnon säilyttämiseen tähtäävä toiminta esimerkiksi koston kautta on leimallista ja elintärkeää ylintä valtaa tavoitteleville maagikoille. Nathaniel lähestyy maagikoita pian paitsi fyysisessä tilassa nämä tavatessaan, myös henkisesti tietoisuudessa alkaessaan tavoitella vallanpitäjän identiteettiin sopivia asioita. Samalla hänen on luonnollisesti välttämätöntä myös erota rahvaasta, ja neiti Lutyensin viimeinen yritys suojella Nathanielia johtaakin tämän erottamiseen. Juonenkäänteeseen ajoitus teoksessa on puhutteleva: juuri kun heterodoksia on syntynyt ja Nathanielissa herää kysymyksiä, doksa tempaisee hänet väkivallan ja konkreettisen rahvaasta erottamisen kautta takaisin piiriinsä.

4.2 Martha Underwood

Rouva Underwoodin asema Nathanielin lapsuudessa on hyvin erilainen ja pitkäaikaisempi, kuin neiti Lutyensin. Martha hoitaa Nathanielia tämän ollessa sairaana, rohkaisee ja kannustaa tätä opinnoissaan eteenpäin, ja toisinaan jopa auttaa tätä kotitehtävissään. Hän on myös ensimmäinen ja neiti Lutyensin lisäksi pitkään ainoa ihminen, jolle Nathaniel itse kertoo syntymänimensä. Tämä kaikki tekee myös Martha Underwoodista todisteen heterodoksian mahdollisuudesta, joskin tämän toimija heterodoksian kuvaajana on piiloisempaa kuin neiti Lutyensin tai maagikoiden valtaa ääneen kritisoiden henkiolentojen.

Teos jättää Martha Underwoodin historian pimentoon, eikä käy täysin selväksi, onko hän saanut esimerkiksi jonkin verran muodollista maagikon koulutusta vai onko hän saanut tietonsa esimerkiksi aviomieheensä tutustuttuaan. Joka tapauksessa tämän kuvauksesta on selkeästi pääteltävissä, ettei rouva Underwood ole kaikesta tiedosta ja poikkeavista mahdollisuuksistaan huolimatta maagikko. Hän ei harjoita taikuutta eikä osallistu suoraan valtion elämään tai päätöksentekoon edes siinä määrin kuin heikommassa asemassa olevat maagikot. Tästä huolimatta hän elää lähellä maagikkoja ja pääsee jopa osalliseksi valtiopäiväjuhlista Westminster Hallissa, jossa sosiaalisessa tilassa vieläkin kauemmas maagikoista sijoittuvat rahvaanjäsenet eivät näyttäytyä kuin ulkopuolisena uhkana ensin pääministerin puheessa, sitten konkreettisen hyökkäyksen myötä. Jo tässä Martha Underwood on poikkeus sääntöön, poikkeus koko maagikoiden harvainvallan perustavaan erotteluun, merkitsemiseen ja ulossulkemiseen. Merkittävää on myös Martha Underwoodin osoitus jonkinlaisesta kulttuurisesta pääomasta, maagisesta tiedosta, jota muulla rahvaalla ei ole.

”Baku on melkoinen läävä, mutta se on myös tärkeä ifreettien tutkimuskeskus.”

”Mitä ne ovat?”

”Tulen demoneja. Henkimaailman toiseksi voimakkaimpia olentoja.” (SA, 74.)

Eräänlainen vastine Martha Underwoodille on Simon Lovelacen naisystävä, Amanda Cathcart: hän ei ainoastaan saa osallistua maagikoiden ylelliseen elämään, hän myös saa järjestää maagikoiden konferenssin. Hänellä on myös huomattavat määrät taloudellista pääomaa ja Maurice Schylerin puheesta voi päätellä, ettei Amanda ole välttämättä ainoa, joka taloudellisen pääoman ansioista sijoittuu sosiaalisessa tilassa aavistuksen lähemmäs maagikoita: ”Rikkaiden ja typerien rahvaanhimisten keskuudessa on muotia kerätä koteihin kaikenlaista maagista tavaraa, vaikka onkin mitä epämuodikkainta tietää niistä mitään.” (SA, 479.) Sama katkelma myös osoittaa Amandan ja Marthan välistä eroa Amandan ollessa lähempänä maagikkoa taloudellisen pääomansa, Marthan puolestaan kulttuurisen pääomansa ansiosta. Molempien asema maagikoiden lähipiirissä on kuitenkin maagikoiden (Lovelacen ja Underwoodin) heille suoma ja Lovelacen tapauksessa lisäksi perustuu aikomukseen käyttää hyväkseen Amandan maalaishuvilan suomia puitteita vallankaappausyrityksessään.

Merkittävää, mutta edellä mainittuja esimerkkejä hienovaraisempaa heterodoksian kuvausta on myös Marthan ja Nathanielin välinen suhde itsessään. Nathanielin syntymänimi ei ensinnäkään saisi olla kenenkään tiedossa ja hänen itsensäkin odotetaan unohtavan se. Rouva Underwood ei kuitenkaan välitä tästä, vaan ohittaa syntymänimeen liittyvän säännön ja pitkään näyttää siltä, että tämä myös onnistuu ilman välittömiä seurauksia. Syntymänimen

paljastuminen Bartimeukselle ja Nathanielin poikkeuksellinen kiinnittyminen syntymänimeensä ovat myös teossarjan myöhemmissä osissa merkittäviä etenkin Nathanielin identiteetin muutoksille.

Marthan ja Nathanielin välinen kiintymys ja tuon kiintymyssiteen katkeaminen Marthan kuolemaan toimivat hieman samankaltaisena, kuin neiti Lutyensin katoaminen Nathanielin elämästä: pohjimmiltaan kyse on hallituista, ”niistä” eroamista ja hallitsevaan luokkaan kasvamisesta. Kuten olen edellä perustellut, väkivaltaa ja maagikoiden ominaisluonteeksi nimettyä moraalien puutetta voidaan teoksen puitteissa tarkastella myös kulttuurisena pääomana. Martha Underwood on viimeinen ihminen nuoren Nathanielin elämässä, josta hän kokee aidosti välittävänsä ja jonka puolesta hän on valmis uhraamaan omat etunsa, jopa henkensä. Tämä ei näyttäyty maagikolta toivottavana, voimakkaan vallanpitäjän merkinä:

”Jos sinua yhtään lohduttaa, niin olin päättänyt jo ennen tänne tuloani tappaa sinut ja kaikki talon asukkaat. [...] Alakerran keittiössä puuhastelevan rouva Underwoodin kuva välähti Nathanielin mielessä. Kyyneleet tulvahtivat hänen silmiinsä. ”Minä pyydän –”
”Sinä olet heikko, poika. Aivan kuten oppimestarisikin.” (SA, 360.)

Martha Underwoodin kuolema paitsi poistaa Nathanielin elämästä tämän viimeisen heikkouden mahdollisuuden, myös tuottaa Nathanielin käytöksessä maagikoille sopivampia käytösmalleja. Yhteenotossaan Schylerin kanssa hän olisi voinut yrittää paeta, mutta tekee vihaisena ratkaisun vähintäänkin vahingoittaa vastustajaansa vakavasti ja perustelee tekemänsä murhan kostolla: ”Kun Nathaniel oli saanut tunteensa kunnolla hallintaan, hän astui vanhuksen ruumiin yli. ”Teit pahan virheen”, hän sanoi hiljaa. ”En tee tätä *mestarini* puolesta.” (SA, 497.)

Martha Underwood on *Samarkandin amuletin* kehyksessä viimeinen rahvaanjäsen, joka rikkoo maagikoiden ja rahvaan välisen erottelun suhteessaan maagikoihin sekä elinpiirillään (avioliitto ja koti maagikon kanssa) että poikkeavilla oikeuksillaan (tieto ja pääsy maagikoiden tiloihin). Suhde Marthaan myös erottaa Nathanielin Simon Lovelacen, Maurice Schylerin ja myöhemmissä osissa merkittävämmäksi henkilöahmoksi kohoavan Jessica Whitwellin kaltaisista korkea-arvoisista maagikoista, jotka ovat valmiita toimimaan väkivaltaisesti omia etuja puolustaakseen. Tällaisessa asemassa Martha Underwood kuvaa heterodoksiaa, vaikkakaan ei sanallista sitä samoin kuin neiti Lutyens ja henkiolennot.

4.3 Bartimeus

Henkiolentojen asema maagikoiden hallitsemassa todellisuudessa on toimia vallankäytön esineellistettyinä ja toiseutettuina välineinä. Jos rahvaat ovat maagikoille ”aivotonta karjaa”, henkiolennot ovat aseita ja työkaluja (esim. *SA*, 90 ja 475). Usein henkiolennoista myös *tehdään* esineitä tai ainakin vangitaan henkiolento esineen sisälle niin, että niiden oma olemus ja elävän toimijan tuntu katoavat kokonaan, jättäen jäljelle pelkän ihmisten käytössä olevan esineen. Tällaisesta esimerkkinä ovat esimerkiksi Samarkandin amuletti, maagikoiden käyttämät näkylasit, elementaalipallot, Sholto Pinnin liikkeen mallinuket ja prahalaiset kuutiot. Niiden kaikkien sisään on vangittu henkiolento, mutta pinnalta katsoen esineet muistuttavat yleensä tavallisia esineitä.

Tämä esineellistetty luonne rakentaa entisestään doksalle merkityksellistä eroa ihmisten ja henkiolentojen välille. Nathanielin ja Bartimeuksen, jopa Nathanielin ja hänen näkylasiinsa vangitun pikkupirun suhde on kuitenkin vielä ensimmäisen teoksen puitteissa erilainen kuin vanhempien maagikoiden ja näiden henkiolentojen. Nathanielin nimen paljastuminen Bartimeukselle ilman välitöntä kuolemaa on jo itsessään osoitus heterodoksiasta. Doksana nähty usko henkiolentojen vaarallisuuteen ja syntymänimen salaamisen ehdoton välttämättömyys kyseenalaistuu maagikon ja henkiolennon välisessä sopimuksessa:

Tiedän nimesi ja sinä tiedät minun nimeni. Pystyt kutsumaan minua. Minä voin vahingoittaa sinua. Olemme tasoissa. [...] Jos meillä molemmilla on onnea, minua ei kutsuta sieltä enää sinun elinaikanasi. Jos minut kuitenkin –” Pidin tauon ja huokaisin syvään. ”– niin lupaan, etten paljasta nimeäni kenellekään. [...] ”Olkoon menneksi Bartimeus”, hän sanoi vihdoinkin viimein. ”Olen samaa mieltä kanssasi. [...]” (*SA*, 556–557.)

Bartimeuksen ja muiden henkiolentojen merkitys myös heterodoksian, toisenlaisen todellisuuden mahdollisuuden, ääneen sanoittajana on myös merkittävä. Bartimeuksen näkökulmaluvuissa on usein historiankerrontaa, joka kyseenalaistaa Lontoossa annetun, yleensä eurosentrisen ja kolonialistisen historianopetuksen. Näissä kuvauksissa käy myös ilmi, että maagikoiden ja rahvaan itsestään selvänä pitämä maagikoiden valta on useimmiten romahtanut historian aikana. Tässä suhteessa neiti Lutyensin ja henkiolentojen vastarinta on luonteeltaan samankaltaista: he luovat tilan kysymyksille ja kumoavat itsestäänselvyytensä pidetyn, luvussa 3 eritellyin keinoin ylläpidetyn doksan tilan. Merkittävä ero erityisesti Nathanielin henkilöahmon osalta on kuitenkin siinä, miten hän ottaa nämä eri lähteiden tiedot vastaan: neiti Lutyensille hän esittää lisäkysymyksiä haluamatta suututtaa tätä,

Bartimeuksen kertoman hän tavallisesti ohittaa (ks. esim. *SA*, 399) kuuntelematta samaan tapaan kuin hän voi halutessaan ohittaa rahvaanpojan puheet.

Bartimeuksen ja toisaalta myös Simon Lovelacen hallitseman henkiolennon, Faquarlin, puheissa myös ennakoidaan trilogian tulevia, valta-asetelmia muuttavia tapahtumia suhteessa heidän näkemäänsä ja kokemaansa historiaan:

Mutta vaistoan muutoksen tulevan [...] Imperiumin kuihtuminen tuo aina tullessaan epävakaiset ajat: levottomuuksia, katumellakoita, maagikoiden silmitöntä nahistelua [...] Sellaiset tilaisuudet tarjoavat meille paremmat toimintamahdollisuudet. [...] Päivämme on koittava, ennemmin tai myöhemmin. (*SA*, 314–315.)

Doksa, jonka maagikot toivovat erityisesti rahvaan näkevän ja näkevät itse vaatii ylläpitämistä ja vallitsevien totuuksien säilymistä koskemattomina. Henkiolentojen historiallinen perspektiivi ja toisaalta Nathanielin ja Bartimeuksen välinen pitkä sidos kuitenkin kyseenalaistavat tällaisen doksan säilymisen mahdollisuutta samoin kuin neiti Lutyens ja Martha Underwood.

5 Päätäntö

Tutkielmani keskeinen kysymys on, miten valitsemassani kohdeteoksessa ylläpidetään ja oikeutetaan sosiaalisen tilan valtarakenteita. Sosiaalinen tila, jota ylläpidetään ja joka mahdollistaa maagikoiden aseman teoksen maailman vallanpitäjinä perustuu eronteolle: ihmiset erotellaan maagikoihin ja rahvaaseen, lisäksi maagikot määrittelevät itseään ja muita suhteessa toisiin maagikoihin. Tämä ero erityisesti maagikoiden ja rahvaan välillä on Bourdieun termin doksa, tila joka otetaan tai ainakin halutaan otettavan kyseenalaistamattomana ja luonnollisena. Sitä ylläpidetään symbolisin elein (vaatetus, kaupunkitila) ja oikeutetaan uhkakuvilla siitä, mitä tapahtuu, mikäli valta-asetelmat murtuvat ja maagikot unohtavat vastuunsa hallita sekä rahvasta että henkiolentoja tarvittaessa väkivaltaisoin keinoin. Olen todennut väkivallan ja moraalien puutteen myös merkittäväksi eroa luovaksi tekijäksi ylintä valtaa tavoittelevien maagikoiden ja vasta uraansa aloittelevien tai muuten heikommin sijoittuvien maagikoiden välillä. Esimerkiksi Simon Lovelace ja Jessica Whitwell kuvataan moraalittomiksi, kylmiksi ja laskelmoiviksi maagikoiksi, jotka ovat myös saavuttaneet urallaan paljon. Nathanielin kuvataan teoksessa uskovan kunniallisen maagikon ihanteeseensa, välittävän mestarinsa vaimosta ja omaavan omaatuntoa enemmän, kuin monet muut maagikot. Näiden piirteiden takia Simon Lovelace ja herra Schyler eivät usko tämän etenevän urallaan mihinkään, ja teoksen lopussa Nathaniel alkaakin osoittaa samaistuvansa etnistä enemmän esimerkiksi uuteen mestariinsa Jessica Whitwelliin.

Neiti Lutyens tuottaa heterodoksiaa puheakteilla ja läheisellä suhteellaan Nathanieliin. Molemmat heterodoksian merkit hiljennetään ja vahvistetaan näin Nathanielin yhteenkuuluvuutta maagikoiden rajattuun ryhmään. Myös Martha Underwood ilmentää heterodoksiaa: huolimatta kuulumisestaan rahvaaseen hän on kulttuurisesti pääomitettu maagikoille kuuluvilla tiedoilla ja hänellä on avioliittonsa myötä oikeus astua kaupunkitiloihin, joista muu rahvas on rajattu ulos. Nathanielin yrittäessä vedota Martha Underwoodin hengen puolesta hänen rakkautensa ja empatiansa saavat heikkouden merkityksen: voidakseen todella erottautua heikommista maagikoista Nathanielin on opittava toimimaan vain omaksi edukseen. Tässä kasvussa merkittävä käänne onkin Martha Underwoodin kuolema. Myös Bartimeuksen asema Nathanielin elämässä kuvaa toisenlaisen todellisuuden, heterodoksian, mahdollisuutta: maagikko ja henkiolento toimivat pikemminkin yhteistyössä kuin puhtaasti toista osapuolta orjuuttaen, eikä Nathanielin syntymänimen paljastuminenkaan lopulta johda samankaltaisiin lopputulemiin kuin Nathanielille on uhkakuvien opetettu. Myös Bartimeuksen näkökulmalukujen historiallinen perspektiivi ja

trilogian tulevien tapahtumien ennakointi avaavat näkymän toisin järjestyneistä, teoksen kuvaaman maailman virallisesta totuudesta poikkeavista maailmoista.

Vallan verkostomainen, yli kansallisten rajojen kurotteleva luonne laajenee trilogian muissa osissa Nathanielin kehityskertomuksen jatkuessa ja uuden henkilöahmon, Kitty Jonesin, saadessa omat näkökulmalukunsa Nathanielin ja Bartimeuksen rinnalle. Myös henkilöahmojen toimijuutta kuvataan ja se muuttuu trilogian edetessä monella tapaa uusien henkilöahmojen ilmestyessä, ja vanhojen hahmojen kuvauksen syventyessä. Näiden seikkojen valossa on luontevaa ajatella, että jatkaisin käsittelemieni teemojen analyysia trilogian muihin osiin esimerkiksi pro gradu -tutkielmassa. Jatko-osat mahdollistavat pelkkää *Samarkandin amulettia* paremmin myös valtarakenteiden analyysin esimerkiksi sukupuolen ja kolonialismin näkökulmista. Jatkotutkimuksessa voisi olla mahdollista syventyä tarkemmin myös siihen, millaisia merkityksiä henkiolentojen ja muiden maagisten olentojen hallitseminen ja niiden keskinäinen hierarkia saa.

6 Lähteet

Kohdeteos:

Stroud, Jonathan 2004 (2003). *Samarkandin amuletti* [= SA]. (*The Amulet of Samarkand*, 2003.) Suom. Mika Kivimäki. Helsinki: Tammi.

Lähdekirjallisuus:

Arjuna, Alfian Rheza, Muhammad Rifqi, 2015. Nathaniel's Ambition to Revenge on Simon Lovelace Described in Jonathan Stroud's The Bartimaeus Trilogy: *The Amulet of Samarkand*. Semarang: English Study Program Faculty of Humanities. Dian Nuswantoro University. <http://mahasiswa.dinus.ac.id/docs/skripsi/jurnal/15383.pdf> (22.9.2017)

Bhattacharya, Saradindu, 2016. Magical Tehcnology in Contemporary Fantasy. *Fafnir – Nordic Journal of Science Fiction and Fantasy Research*, vol 3, issue 2. 39–46. <http://journal.finfar.org/articles/604.pdf> (22.9.2017)

Bourdieu, Pierre, 1977 (1972). *Outline of a Theory of Practice*. (*Esquisse d'une théorie de la pratique, précédé de trois études d'ethnologie Kabyle*, 1972). Eng. Richard Nice. Cambridge University Press.

Bourdieu, Pierre, 1998 (1994). *Järjen käytännöllisyys: toiminnan teorian lähtökohtia*. (*Raisons pratiques. Sur la théorie de l'action*, 1994). Suom. Mika Siimes. Tampere: Vastapaino.

Buker, Derek M., 2002. *The Science Fiction and Fantasy Readers' Advisory: The Librarian's Guide to Cyborgs, Aliens, and Sorcerers*. Chicago: ALA Editions of the American Library Association

Do Rozario, Rebecca-Anne C., 2008. Fantastic Books: The Gothic Architecture of Children's Books. Teoksessa Karen Coats, Anna Jackson, Roderick McGillis (toim.), *The Gothic in Children's Literature: Haunting the Borders*. Routledge: New York. 209–225. <https://books.google.fi/books?id=YQBTAQAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=fi> (20.9.2017)

Förnas, Johan, 1998 (1995). *Kulttuuriteoria: myöhäismodernin ulottuvuuksia*. (*Cultural theory and late modernity*, 1995). Suom. Mikko Lehtonen. Tampere: Vastapaino

Heiskala, Risto, 2004. *Toiminta, tapa ja rakenne: kohti konstruktivistista synteesiä yhteiskuntateoriassa*. Helsinki: Gaudeamus.

Koskela, Hille, 2009. *Pelkokierre. Pelon politiikka, turvamarkkinat ja kamppailu kaupunkitilasta*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.

Larasati, Delia Arnindita, 2012. Character Development of Nathaniel from Jonathan Stroud's Bartimaeus Trilogy: *The Amulet of Samarkand*. *Rainbow*, Volume 1, Number 1 (2012). 17–33. <https://jurnal.ugm.ac.id/lexicon/article/view/5299/4329> (22.9.2017)

Rabinow, Paul, 1989. Kaupunkitilan säätely. Teoksessa Foucault, Michel ja Rabinow, Paul (toim.), *Kaupunki, tila, valta*. Tampere: Yhdyskuntasuunnittelun laitos, Tampereen teknillinen korkeakoulu. 7–27.

Rayment, Andrew, 2014. *Fantasy, Politics, Postmodernity. Pratchett, Pullman, Miéville and Stories of the Eye*. Amsterdam – New York, NY: Rodopi.